

НАРОДНИЙ РОЗПИС У ВИДАННЯХ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ХУДОЖНЬО-ПРОМИСЛОВОЇ ШКОЛИ

Хатний розпис — один з найстаріших видів народної творчості. Селянське житло вважалось довершеним тоді, коли його спорудження оздоблювалося традиційним розписом. На значній території України уявлення про красу та доцільність, вміння поєднувати окремі декоративні композиції в єдине ціле знайшли відображення у поліхромній орнаменталі хати.

В середині XIX — на початку XV ст. народний розпис привертає увагу Д. Яворницького, К. Шероцького, Д. Щербаківського. Вони започаткували збір зразків народного малярства, що склали основу музейних колекцій розпису. Вперше зразки хатного живопису опубліковано в книзі К. Шероцького "Очерки по истории декоративного искусства Украины" (К., 1914). Окремі дослідження, альбоми, присвячені суто цьому виду народного мистецтва, з'являються в 20-ті роки. Унікальними в українському мистецтвознавстві є книги з розпису, видані Кам'янець-Подільською художньо-промисловою школою (КПХПШ), яка першою з подібних закладів розпочала вивчення та популяризацію народного мистецтва. Зусиллями директора школи — художника, мистецтвознавця, педагога В. М. Гагенмейстера¹, викладачів та учнів у літографічній майстерні закладу було налагоджено видання альбомів, збірок, листівок. Більшість з них ґрунтуються на етнографічних матеріалах, зібраних на Поділлі під час експедицій.

Природокліматичні умови Подільського Подністров'я сприяли розквіту хатного малювання. Ніжною гармонією барв, виготовлених з соків ягід і трав, крейди, вугілля та глини, чарують букети, вазони, віночки на фасадах та в інтер'єрах хат. Пісненими мотивами звучать улюблені "зірочки", "півонія", "руж", "огірочки", "чорнобривці", "ягідки", "барвінок". Мелодія і в назвах сіл — Маківське привороття, Ходоровці, Цибулівка, Гута Морозівська, Слобідка Кульчівецька, Маків, Верхні Панівці.

Наукову вартість становлять замальовки викладачів та учнів КПХПШ, датовані 1925—1928 роками. У фондах ДМУНЦМ зберігаються ескізи розписаних інтер'єрів подільських хат, господарських будівель та окремих мотивів настінного малярства Кам'янецьчини. Прагнення до точного відтворення стінопису з урахуванням його специфіки, притаманне цим роботам. Більшість матеріалів супроводжують пояснювальні підписи.

У дослідницьких експедиціях школи брали участь викладачі О. М. Адамович, В. В. Шаврін. Невтомним збирачем скарбів подільського народного мистецтва був В. М. Гагенмейстер. У 1917—1918 роках він виконав перші автолітографії селянських будівель, оздоблених розписом. У монохромній тональності майстерно відтворено розмальований курник (с. Цибулівка, малярка Марія Мандзірівська), комору з розписаним калиновими гілками фризом (с. Ходоровці, малярка Ганна Мазурек). Кожний естамп — є важливим етнографічним документом і водночас мистецьким твором.

12 жовтня 1925 року В. М. Гагенмейстер повідомляв А. Ф. Середі (декану поліграфічного факультету Харківського художнього інституту) про підготовку до друку низки праць, присвячених мистецтву Поділля². Серед них альбом "Стінні розписи на Кам'янецьчині", виданий в 1927 році, містить 50 кольорових таблиць. У техніці літографії відтворено як фрагменти настінного малювання, так і завершені композиції, що відповідають різним видам зовнішньої та внутрішньої орнаменталі хати. Це — стрічкові, килимові розписи під "шпалер", численні вазони. Дана техніка надає можливість передавати різноманітні світлотіньові градації та якнайкраще відповісти вільній манері хатного малярства з його фресковою м'якістю фарб. Мотиви хатного розпису було також опубліковано у виданні "Зразки народного мистецтва на Поділлі" (1927 р.).

Настінний розпис тривалій час вивчав художник, педагог КПХПШ К. І. Кржемінський. Мандруючи по Поділлі, він зібрав та опрацював значний матеріал із настінного малювання та ліпних орнаментів — прикрас фасадів селянських хат. Окреме дослідження було присвячене розписам села Ходоровці (Кам'янецьчина) — альбом літографій "Хати села Ходоровці"². Разом з учнями У. І. Кржемінський у 1918—1923 роках обстежив 20 сіл Уманщини, і як наслідок — 5 альбомів зразків народного малювання, що з часом зайняли одне з переважних місць у книзі "Стінні розписи на Уманщині" (1927 р.). Видання складається з 50 кольорових таблиць, виконаних у техніці літографії, та науково опрацьованого нарису. Використовуючи багатий зібраний матеріал автор аналізує техніку хатного малярства, елементи орна-

ментів, типові мотиви, загальну композицію поліхромії в архітектурі народного житла. Це перше дослідження розписів Уманщини було схвально оцінене в рецензіях співробітників Київського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка Д. Маламужа та Т. Мішківської³. Мистецтвознавець, директор Харківського музею українського мистецтва С. А. Таранушенко визначив книгу як "цінну, змістовну та цікаву", але, на жаль, "малий тираж 150 примірників робить видання бібліографічною "рідкістю"⁴.

У 1930 році видруковано одне з найкращих видань КПХПШ — остання з 70 відомих праць В. М. Гагенмейстера "Селянські настінні розписи на Кам'янецьчині. Матеріали до вивчення українського селянського мистецтва 1917–1927 років". Монографія (36 сторінок тексту та 26 ілюстрацій) є підсумком тривалої, багаторічної діяльності по вивченню народного хатнього малярства. Дослідження автора спрямовані на осмислення специфіки розписів у всій сукупності його особливостей. В. М. Гагенмейстер вивчає їх через призму селянського середовища, знаходить відповідники мотивам архітектурного орнаменту — образи усної фольклору, зокрема пісенного, порівнює розпис з іншими видами народної творчості (вишивкою, вибіркою, килимарством). Значну увагу дослідник приділяє виявленню художньо-естетичних властивостей малярства, характеристичній його технологічній особливості та авторських манер. На сьогодні відомо 136 назв видань КПХПШ⁶.

Хатній розпис — один з непоновлюваних видів народного мистецтва. Заблуканий, він відроджувався у видозміненому вигляді, а також зовсім зникав разом з будівлями. Збереглося лише те, що замальовувалось, фотографувалось, калькувалось. Дослідники КПХПШ своїми творчими пошуками, замальовками, науковими працями увічнили велику кількість пам'яток

Обкладинка книги С. Гагенмейстера

настінного малярства, що на сьогодні надає глибше, ґрунтовніше досліджувати народне мистецтво, зокрема, хатній живопис.

Київ *Наталія СТУДЕНЕЦЬ*

¹ Мистецтво України // 1997 Біографічний довідник. — К., 1997. — С. 135.

² ЦНБ, ф. 70, од. зб. 504.

³ Камінська Л. К. Короткий життєпис художника К. І. Кржемінського // Подільське братство. 1993. — № 3. — С. 55.

⁴ Маламуж Д. Рецензія // Записки всеукраїнського археологічного комітету. — К., 1930. — Т. 1. — С. 325–330; Мішківська Т. Огляд літератури про розпис селянських хат // Записки всеукраїнського археологічного комітету. — К., 1930. — С. 314.

⁵ Таранушенко С. А. Рецензія // Україна, 1929. — № 5–6. — С. 146.

⁶ Паравійчук А. Г. Кам'янець-Подільська художньо-промислова школа // Народна творчість та етнографія. — 1984. — № 1. — С. 85–86.

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Побожно звеличали день суботній,
А вдосвіта зібрались і пішли.
І пахоші і миро понесли
На місце страти, де був гріб Господній.

Укривши лица в сутінки скорботні,
Одним лиш заклопотані були:
Хто б камінь їм важений відвалив,
Щоб тіло намастити ще сьогодні.

Прийшли і вгледіли: "Його нема,
В печері пуста і вступилась тьма,
Бо янгол білий в головах вартує.
— Не бійтеся! — він радісно сказав, —
Господь шде через мене вість благу,
Що Син Його в сю ніч із мертвих встав.

Наталія Лявська-Холодна